

SISTEM DRUŠTVENOG RAČUNOVODSTVA ZA POTREBE NARODNE ODBRANE*

Sreten ČUPIC

1. Aktuelnost problema i opšti metodološki pristup

Koncepcija opštenarodne odbrane kao najšira osnova na kojoj se gradi naša originalna vojna doktrina i opštenarodna odbrana koja predstavlja specifični oblik organizovanja socijalističkog samoupravnog društva za svoju odbranu korenito su izmenile društvene uslove u kojima se realizuju društvene odbrambene funkcije i izvršavaju odbrambeni zadaci.

Odbrana kao društvena funkcija dobila je najširu moguću bazu time, što su odbrambeni zadaci postali dužnost i obaveza svih samoupravnih društvenih subjekata i građana. Tradicionalno shvatanje, da pitanjima i problemima odbrane treba isključivo da se bave profesionalne odbrambene strukture, ostalo je daleko i bespovratno za nama. Radnička klasa i drugi radni ljudi danas se bave problemima odbrane isto tako kao što se bave problemima kulture, zdravstva, školstva ili nauke, jer je to njihovo neotuđivo samoupravno pravo. U tom smislu, poslovi odbrane postali su redovni poslovi svih samoupravnih struktura i one ih obavljaju na način i u obimu koji odgovara njihovom položaju, uslovima rada i meri odgovornosti za odbranu zemlje.

Institucionalni oblici organizovanja našeg sistema narodne odbrane su specifični i u skladu sa opštim doktrinarnim stavovima definisanim koncepcijom opštenarodne odbrane.

U tom smislu, naše oružane snage strukturirane su dvema osnovnim komponentama. Jugoslovenska narodna armija čini skelet odbrambenog sistema. Njen zadatak je »da svojim postojanjem i spremnošću *spriječi iznenađenje* i bilo kakve vojne avanture i neprijateljske planove prema našoj zemlji, da *organizira obuku cjelokupnih oružanih snaga*, da u slučaju ratne opasnosti *obezbijedi razvoj cjelokupnih ratnih oružanih snaga* i da u ratu *bude udarna snaga* u oružanoj borbi i okosnica općenarodnog otpora«.1)

*) Izvod iz magistarskog rada branjenog pod rukovodstvom prof. dr B. Horvata u Poslediplomskoj školi Instituta ekonomskih nauka u Beogradu 31. oktobra 1973. god.

1) Viktor Bušanji: *Doktrina pobjede*, Narodna armija, Beograd, 1973., 136 str.

Teritorijalna odbrana je najmasovniji deo naših oružanih snaga. Kao izraz specifične samoupravne organizacije društva za odbranu ona predstavlja onu najširu bazu neprekidnog i najraznovrsnijeg oružanog otpora. Elastično organizovana, ona u zajednici sa operativnom armijom čini da naš odbrambeni sistem postane široko razuđen sistem sve-narodnog otpora, u kome nema zauzete teritorije i gde je front svuda gde se nalaze snage agresora. Iako sastavljene iz dve komponente, naše oružane snage su jedinstvena vojna organizacija našeg društva i one kao celina obezbeđuju realizaciju doktrinarnih stavova koncepcije opšte-narodne odbrane.

Kao što odbrana zemlje u celini zavisi od organizovanosti i borbene spremnosti njenih oružanih snaga, tako isto i razvoj oružanih snaga, u smislu povećavanja ili održavanja njihove borbene spremnosti na određenom nivou, u osnovi zavisi od sveukupne društveno-političke stabilnosti zemlje i nivoa razvijenosti društvene privrede kao najšire materijalne osnove odbrane. U sklopu tih međuzavisnosti, formira se splet raznovrsnih veza i odnosa između oružanih snaga i društvene privrede, kroz koje se realizuju odbrambeni, ali isto tako i privredni i društveni zadaci. Proučavanje tih veza i odnosa i istraživanje zakonitosti koje u njima vladaju od bitnog je značaja kako za oružane snage, tako i za društvenu privredu.

Oružane snage su složeni organizacijski sistem, koji za svoj razvoj i održavanje permanentno angažuju deo društvenog dohotka. Iz iskustva je poznato, da u odlučivanju o veličini tog dela dohotka veoma važnu ulogu igra, stalno prisutna, disproporcija između visine *potrebnih* ulaganja (čije granice determinišu spoljno-politički i geo-strategijski faktori) i visine *mogućih* ulaganja (čije granice određuju proporcije skladnog odvijanja ekonomske reprodukcije).

U takvim uslovima, opšti je samoupravni interes stalan i neprekidan analitički rad na iznalaženju optimalne mere ekonomskog napreznja zemlje u oblasti narodne odbrane. »To je u duhu naše koncepcije koja insistira na ekonomičnoj vojnoj organizaciji društva. Zato moramo postepeno smanjivati izdatke za narodnu odbranu *ne smanjujući snagu odbrane*«² ili, što je isto, sa datim sredstvima postizati maksimalne efekte u oružanoj borbi.

Za otvaranje procesa šireg izučavanja veza i odnosa oružanih snaga i društveno-ekonomske baze, kao i kvalitetniji, naučno fundiran analitički rad sa ciljem ekonomičnog struktuiranja oružanih snaga, sa stanovišta povoljnog odnosa efikasnosti i troškova, dakle, u planiranju i usmeravanju njihovog razvoja, uslov i pretpostavka je postojanje dovoljno široke i statistički verifikovane analitičke baze podataka. Bez naučno organiziranih informacija nema kvalitetnih analiza i istinitih zaključaka. A pogrešno izvedeni zaključci mogu (naročito u oblasti narodne odbrane) izazvati dalekosežne neželjene posledice, isto tako kao što istiniti mogu rezultirati brojnim pozitivnim (ekonomskim i vojnim) efektima.

Savremena ekonomska nauka razvila je teoriju, metodologiju i tehniku koja obezbeđuje najširu informacionu osnovu za izučavanje veza i

² Op. cit., str. 135.

odnosa između pojedinih privrednih i društvenih oblasti. To je teorija društvenog računovodstva, čija praksa ima već više od tri stotine godina tradicije.

Jedna od karakteristika metodologije i tehnike društvenih računa sastoji se u tome, što se oni relativno lako mogu aplicirati i na uža društvena područja kao što je, na primer, narodna odbrana. Tako ovo područje, koje je dovoljno složena društvena celina, može adekvatnom primenom metodologije i tehnike društvenih računa dobiti konzistentan i naučno zasnovan sistem informacija i na taj način obezbediti osnovu za analitički rad i istraživanje karaktera i zakonitosti koje vladaju u odnosima unutar odbrambenog sistema i odnosa odbrambenog sistema sa njegovom ekonomskom bazom.

2. Opšta koncepcija sistema računa i bilansa narodne odbrane

Jedan potpuno razvijen sistem računa i bilansa u oblasti narodne odbrane trebalo bi, uopšteno govoreći, da pruži zaokruženu sliku ekonomskih aspekata svih odbrambenih funkcija društva. U tom smislu, sistem treba da ispuní dva osnovna zahteva:

a) obuhvatajući sve tokove materijalnih i drugih sredstava i uključujući postojeće resurse (materijalne i ljudske) on treba da pruži sve relevantne veličine koje traži savremena makro-ekonomska analiza i društveno planiranje, i

b) imajući u vidu specifičnost ciljeva i zadataka koji se postavljaju i ostvaruju u oblasti narodne odbrane, sistem treba da pruži i posebne veličine i podatke koji su neophodni za specifične vojno-ekonomske analize i planiranje razvoja odbrambenog sistema.

Iz ovoga očigledno proizilazi zaključak, da sistem računa i bilansa u oblasti narodne odbrane treba da bude na odgovarajući način uključen u sistem narodno-privrednih bilansa, tj. da bude njegov integralni deo, kako bi odražavao sve karakteristike društveno-ekonomskih odnosa, a da istovremeno odražava i sve specifičnosti narodne odbrane, pre svega u ekonomskom smislu.

Da bi se takav sistem uopšte mogao razviti, neophodno je da se oblast narodne odbrane, prethodno, definiše kao autonomni sektor u sistemu narodno-privrednih bilansa. Tek onda mogu se identificirati i utvrditi ključne veze koje on uspostavlja sa ostalim društvenim sektorima u procesu funkcionisanja društveno-ekonomskog sistema.

Oblast narodne odbrane, kao pojam, ne odgovara strogim statističkim principima na kojima je zasnovano društveno računovodstvo, jer se može shvatati kao skup odbrambenih funkcija (koje su, kao što je poznato, ugrađene u sve društvene strukture), ali i kao skup vojnih institucija (koje, opet, ne obuhvataju sve odbrambene funkcije društva).

Očigledno je, dakle, da se sektor narodne odbrane može obrazovati samo na principu grupisanja svih društvenih institucija prema njihovim osnovnim funkcijama. Za takav prilaz, međutim, neophodno je da se prethodno definiše pojam »odbrambena funkcija«, jer predstavlja kriterijum za grupisanje.

U smislu društvenog računovodstva, *odbrambenom funkcijom smatra se svaka društvena aktivnost koja je neposredno usmerena ka formiranju, održavanju ili uvećavanju odbrambenih potencijala, a sankcionisana je bilo kojim društvenim normativnim aktom*. Ako se pojam odbrambene funkcije shvati u smislu ove definicije, onda oblast narodne odbrane predstavlja u sistemu društvenih računa autonomni sektor, koji obuhvata materijalne i druge resurse za izvršenje svih odbrambenih funkcija društva (bez obzira gde se one institucionalno pojavljuju), njihove izvore i realizaciju u procesu funkcionisanja društveno-ekonomskog sistema.

Na osnovu ove definicije, u sistemu društvenih računa, pored uobičajenih sektora »radne organizacije«, »domaćinstva« i »zajednica«, konstituiše se i sektor »narodna odbrana«, koji ima svoje prihode i rashode, a koji nastaju u međusobnoj povezanosti sa ostalim društvenim sektorima.

Za sve društvene sektore, agregatno, prikazuju se odnosi sa inostranstvom i akumulacija. Time je u sistemu društvenih računa definisano ukupno šest sektora, što se pregledno može i šematski prikazati (v. Pregled na sledećoj strani).

Tako definisan, sektor narodne odbrane generiše sistem osnovnih računa i bilansa, koji sačinjavaju sledeći računi:

- račun formiranja i upotrebe ukupno raspoloživih sredstava za narodnu odbranu,
- račun razvojnih ulaganja narodne odbrane,
- račun finansijskih tokova narodne odbrane,
- bilansi sredstava i imovine narodne odbrane,
- bilans materijalne potrošnje narodne odbrane prema sektorском poreklu finalnih proizvoda, i
- bilans kadrova narodne odbrane.

Svaki od ovih računa, sa svog aspekta, odražava različite karakteristike narodne odbrane u okviru društveno-ekonomskog sistema, a zajedno sa određenim brojem dopunskih tabela i specifičnosti unutar sektora. Tako se dobija zaokružena informacija o svim raspoloživim resursima za narodnu odbranu, čime se otvaraju mogućnosti za složenije analize na nivou cele privrede, a isto tako i na nivou i unutar sektora narodne odbrane.

3. Računi i bilansi narodne odbrane u sistemu računa društvenog proizvoda

Da bi se identificirale sve veze i odnosi koji postoje između sektora narodne odbrane i ostalih društvenih sektora, mora se početi od činjenice da se realizacija ukupnog društvenog proizvoda izvrši pomoću transakcija (ili tokova kao njihovog sintetičkog izraza) koje se obavljaju između društvenih i ekonomskih subjekata (odnosno sektora koji su, takođe, njihov sintetički izraz). Ta realizacija može se najpreglednije prikazati pomoću sumarne tabele društvenog proizvoda (nacrt na tabeli br. 1).

P R E G L E D

sektorskog grupisanja institucija i njihovih funkcija u sistemu društvenog računovodstva

RADNE ORGANIZACIJE		DOMAĆINSTVA	ZAJEDNICA	NARODNA ODBRANA	INOSTRANSTVO	AKUMULACIJA
Privredne	Neprivredne					
Radne organizacije materijalne proizvodnje	Radne organizacije nematerijalne proizvodnje	Domaćinstva kao potrošačka kategorija	Organi društvene zajednice koji intervenišu u raspodeli dohotka u smislu usklađivanja lične, opšte i investicione potrošnje	Jedinice i ustanove JNA Jedinice, ustanove, komande i organi TO Proizvodne i neproizvodne radne organizacije u funkciji odbrane	Radne organizacije, domaćinstva i organizacije društvene zajednice u funkciji proširene reprodukcije	Radne organizacije, domaćinstva i organizacije društvene zajednice u funkciji proširene reprodukcije
Proizvodne radne org. u sastavu OS koje posluju po sistemu sticanja i raspodele dohotka	Radne organizacije u sastavu OS koje posluju po sistemu sticanja i raspodele dohotka		Organi i ustanove u sastavu OS u funkciji penzijskog i zdravstvenog osiguranja	Društveno-političke organizacije u funkciji odbrane Domaćinstva u funkciji odbrane		Organi iz sektora narodne odbrane u funkciji razvoja obružanih snaga
Proizvodne radne org. u sastavu OS koje posluju po sistemu sticanja i raspodele dohotka	Radne organizacije u sastavu OS koje posluju po sistemu sticanja i raspodele dohotka					

U svakom sektoru označena je rashodna (R) i prihodna (P) strana. Svi tokovi kojima su sektori povezani nalaze se u pretkoloni i u redosledu kojim su navedeni sektori. Velikim slovom »X« označene su pozicije za knjiženje odnosnih stavki u pretkoloni.

Sve transakcije, koje sektor narodne odbrane neposredno obavi sa ostalim sektorima, grupisane su u trinaest tokova (svi redovi sa oznakama »X« u kolonama 6 i 7). Pošto stavke u stvari predstavljaju tokove plaćanja, a budući da svaka od njih ima odgovarajuću kontra stavku u nekom od ostalih sektora, to one istovremeno predstavljaju broj sintetizovanih veza i odnosa sektora narodne odbrane sa ostalim sektorima.

Prihodna i rashodna strana sektora narodne odbrane je izbalansirana (što je slučaj i sa svim ostalim sektorima) i na taj način je identifikovan deo društvenog dohotka sa kojim taj sektor raspolaže.

Iz sumarne tabele mogu se izdvojiti dva opšta zapažanja:

1. Sektor narodne odbrane ne obavlja neposredne transakcije sa sektorom »inostranstvo«, što je rezultat institucionalnih rešenja ovog problema. Te transakcije, naravno, postoje, ali se obavljaju posredno preko sektora »radne organizacije«, što je sa praktičnog stanovišta mnogo jednostavnije.

2. U odnosu na standardne tabele društvenog proizvoda,³⁾ u kojima narodna odbrana nije definisana kao poseban sektor, ukupna društvena akumulacija uvećana je za iznos koji sektor narodne odbrane izdvaja za svoj sopstveni razvoj. Ovo je neposredna posledica jednog savremenijeg shvatanja odbrambene potrošnje, koje polazi od činjenice da se odbrambene investicije u osnovi mogu smatrati društvenim neprivrednim investicijama.

Koristeći sumarnu tabelu društvenog proizvoda i, u društvenom računovodstvu poznatu, tehniku numeracije sektora i transakcija, svaki sektor se može predstaviti samostalnim bilansom. Svaka stavka u njima predstavlja samostalni račun povezan odgovarajućom kontra stavkom sa nekim od ostalih sektora, a koji se može dalje rastavljati. Dvostruko knjiženje obezbeđuje kvantitativnu usklađenost svih stavki, a takođe i uravnotežnost rashodne i prihodne strane svakog bilansa.

Budući da račun sektora narodne odbrane pokazuje sve izvore i utroške sredstava za narodnu odbranu, to upravo on predstavlja »račun formiranja i upotrebe ukupno raspoloživih sredstava za narodnu odbranu«. U okviru računa akumulacije posebno se iskazuju izvori i utrošci sredstava namenjenih za razvoj oružanih snaga, pa tako taj deo predstavlja »račun razvojnih ulaganja narodne odbrane«. Oba računa su sastavni deo osnovne šeme računa društvenog proizvoda. Otuda je najprikladnije da se oni prikažu u okviru čitave šeme (v. tabele br. 2—9).

³⁾ Vidi studiju B. Horvat i suradnici: *Integrirani sistem društvenog računovodstva za jugoslovensku privredu*, Institut ekonomskih nauka, Beograd 1969.

Tabela br. 1

SUMARNA TABELA RACUNA DRUSTVENOG PROIZVODA

SEKTORI	Radne organizacije		Domaćinstva		Zajednica		Narodna odbrana		Inostranstvo		Akumulacija			
	Privredne		Neprivredne		R P		JNA	TO	R P	R P	R P	R P		
	R	P	R	P	R	P	R	P	R	P	R	P		
	2		3		4		5		6		7		8	
TRANSAKCIJE														
1														
Neto lični dohoci	X		X											
Neto lična primanja vojnih lica i građanskih lica na službi u JNA			X											
Neto lična primanja vojnih lica i građanskih lica na službi u TO			X		X									
Doprinosi iz ličnih dohodaka			X		X									
Doprinosi iz ličnih primanja u JNA	X		X		X									
Doprinosi iz ličnih primanja u TO			X		X									
Izdvajanja za fondove radnih organizacija	X		X		X									X
Doprinosi zajednici	X		X											
Plaćanja neprivredi	X		X											
Plaćanja odbrani	X		X						X					
Izdvajanja radnih organizacija za TO	X		X											X
Subvencije zajednice radnim organizacijama (minus)	X		X						X					
Dotacije odbrane radnim organizacijama (minus)	X		X											
Bruto platni fond odbrane														
Lična potrošnja		X		X										
Kolektivna potrošnja		X		X										

Nastavak tabele 1.

I	2	3	4	5	6	7	8	9
Javna potrošnja	X	X						
Potrošnja JNA	X	X			X			
Potrošnja TO	X	X				X		
Bruto fiksne privredne investicije	X							X
Bruto fiksne neprivredne investicije	X							X
Bruto odbranbene investicije	X							X
Povećanje zaliha privrednih radnih organizacija	X							X
Povećanje zaliha neprivrednih radnih organizacija	X							X
Povećanje zaliha JNA	X							X
Povećanje zaliha TO	X							X
Izvoz proizvoda i usluga	X	X					X	
Uvoz proizvoda i usluga (minus)	X	X						X
Doprinosi stanovništva zajednici			X		X			
Plaćanja stanovništva odbrani			X					
Štednja stanovništva			X					
Izdvajanja stanovništva za TO			X			X		
Neto primanja stanovništva iz inostranstva							X	
Izdvajanja zajednice za odbranu					X			
Dotacije zajednice teritorijalnoj odbrani					X			
Transfer zajednice stanovništvu			X		X			
Transfer odbrane stanovništvu			X			X		
Višak zajednice				X				X
Neto primanja države iz inostranstva				X			X	
Transfer odbrane zajednici				X				
Izdvajanja za razvoj oružanih snaga				X		X		
Neto zaduženja države u inostranstvu					X		X	

Tabela br. 2

I. RADNE ORGANIZACIJE		Prihodi
Rashodi		
a) Privredne		
1.1	Lični rashodi (2.6)	1.20 Lična potrošnja materijalna (2.1)
1.2	Doprinosi iz ličnih dohodaka (3.8)	1.21 Kolektivna potrošnja materijalna (3.2)
1.3	Izdvajanja u fondove (6.8)	1.22 Javna potrošnja materijalna (3.3)
1.4	Doprinosi zajednici (3.11)	1.23 Potrošnja JNA materijalna (4.3)
1.5	Plaćanja neprivredi (1.40)	1.24 Potrošnja TO materijalna (4.8)
1.6	Plaćanja odbrani (4.12)	1.25 Bruto fiksne privredne investicije (6.1)
1.7	Izdvajanja za TO (4.15)	1.26 Bruto fiksne nepriv. investicije (6.2)
1.8	Subvencije zajednice — minus (3.1)	1.27 Bruto odbrambene investicije (6.5)
1.9	Dotacije odbrane — minus (4.2)	1.28 Povećanje zaliha privr. rad. org. (6.3)
		1.29 Povećanje zaliha nepriv. rad. org. (6.4)
		1.30 Povećanje zaliha JNA (6.6)
		1.31 Povećanje zaliha TO (6.7)
		1.32 Izvoz materijalni (5.1)
		Raspoloživo za potrošnju
		1.33 Uvoz materijalni — minus (5.5)
A Društveni dohodak iz materijalne proizvodnje		
		A Potrošnja materijalnog društvenog proizvoda

Tabela br. 3

Rashodi	Prihodi
b) Neprivredne	
1.10 Neto lični dohoci (2.6)	1.34 Bruto platni fond odbrane (4.1 + 4.7)
1.11 Neto lična primanja u JNA (2.7)	1.35 Lična potrošnja nematerijalna (2.1)
1.12 Neto lična primanja u TO (2.8)	1.36 Kolektivna potrošnja nematerijalna (3.2)
1.13 Doprinosi iz ličnih dohodaka (3.8)	1.37 Javna potrošnja nematerijalna (3.3)
1.14 Doprinosi iz ličnih primanja u JNA (3.9)	1.38 Potrošnja JNA nematerijalna (4.3)
1.15 Doprinosi iz ličnih primanja TO (3.10)	1.39 Potrošnja TO nematerijalna (4.8)
1.16 Izdvajanja u fondove (6.8)	1.40 Potrošnja privrede (1.5)
1.17 Doprinosi zajednici (3.11)	1.41 Izvoz nematerijalni (5.1)
1.18 Plaćanja odbrani (4.12)	Raspoloživo za potrošnju
1.19 Izdvajanja za TO (4.15)	1.42 Uvoz nematerijalni — minus (5.5)
B Društveni dohodak iz nematerijalne proizvodnje	B Potrošnja nematerijalnog društvenog proizvoda
A+B UKUPNI DRUŠTVENI DOHODAK	A+B UKUPNI DRUŠTVENI PROIZVOD

Tabela br. 4

II. DOMACINSTVA		Prihodi
Rashodi		
2.1	Lična potrošnja (1.20 + 1.35)	
2.2	Doprinosi stanovništva zajednici (3.12)	
2.3	Plaćanja stanovništva odbrani (4.13)	
2.4	Štednja stanovništva (6.9)	
2.5	Izdvajanja stanovništva za TO (4.6)	
2.6	Neto lični dohoci privrede i neprivrede (1.1+1.10)	
2.7	Neto lična primanja u JNA (1.11)	
2.8	Neto lična primanja u TO (1.12)	
2.9	Neto primanja stanovništva iz inostranstva (5.2)	
2.10	Transfer zajednice stanovništvu (3.6)	
2.11	Transfer odbrane stanovništvu (4.4+4.9)	

C LICNA PRIMANJA

C LICNA IZDAVANJA I STEDNJA

Tabela br. 5

III. ZAJEDNICA		Prihodi
Rashodi		
3.1	Subvencije zajednice radnim organizacijama (1.8)	
3.2	Kolektivna potrošnja (1.21+1.36)	
3.3	Javna potrošnja (1.22+1.37)	
3.4	Izdvajanja zajednice za odbranu (4.14+4.17)	
3.5	Dotacije zajednice TO (4.18)	
3.6	Transfer zajednice stanovništvu (2.10)	
3.7	Višak zajednice (6.10)	
3.8	Doprinosi iz ličnih dohodaka (1.2+1.13)	
3.9	Doprinosi iz ličnih primanja u JNA (1.14)	
3.10	Doprinosi iz ličnih primanja u TO (1.15)	
3.11	Doprinosi radnih organizacija (1.4+1.17)	
3.12	Doprinosi stanovništva zajednici (2.2)	
3.13	Neto primanja države iz inostranstva (5.2)	
3.14	Transfer odbrane zajednici (4.5+4.10)	
D RASHODI ZAJEDNICE I VIŠAK		
D PRIHODI ZAJEDNICE		

Tabela br. 6

IV. NARODNA ODBRANA

Rashodi	Prihodi
a) Jugoslovenska narodna armija	
4.1 Bruto lični rashodi JNA (1.34)	4.12 Prihodi JNA od privrede i neprivrede (1.6)
4.2 Dotacije odbrane radnim organizacijama (1.9)	4.13 Prihodi JNA od stanovništva (2.3)
4.3 Potrošnja JNA (1.23+1.38)	4.14 Izdvajanje zajednice za JNA (3.4)
4.4 Transfer JNA stanovništvu (2.11)	
4.5 Transfer JNA zajednici (3.14)	
4.6 Izdvajanje JNA za razvoj (6.12)	
E Rashodi JNA	E Budžet JNA

Tabela br. 7

Rashodi	Prihodi
b) Teritorijalna odbrana	
4.7 Bruto lični rashodi TO (1.34)	4.15 Izdvajanja radnih organizacija za TO (1.7+1.19)
4.8 Potrošnja TO (1.24+1.39)	4.16 Izdvajanja stanovništva za TO (2.5)
4.9 Transfer TO stanovništvu (2.11)	4.17 Izdvajanje zajednice za TO (3.4)
4.10 Transfer TO zajednici (3.14)	4.18 Dotacije zajednice TO (3.5)
4.11 Izdvajanje TO za razvoj (6.12)	
F Rashodi teritorijalne odbrane	F Raspoloživa sredstva za teritorijalnu odbranu
E+F UKUPNI RASHODI ZA NARODNU ODBRANU	E+F UKUPNO RASPOLOŽIVA SREDSTVA ZA NARODNU ODBRANU

Tabela br. 8

Rashodi	Prihodi
5.1 Izvoz proizvoda i usluga (1.32+1.41)	5.5 Uvoz proizvoda i usluga (1.33+1.42)
5.2 Neto primanja stanovništva iz inostranstva (2.9)	
5.3 Neto primanja države iz inostranstva (3.13)	
5.4 Neto zaduženja države u inostranstvu (6.11)	
G PRIMANJA IZ INOSTRANSTVA	G PLACANJA INOSTRANSTVU

Tabela br. 9

VI. AKUMULACIJA		Prihodi	
Rashodi			
a) Privreda i neprivreda			
6.1	Bruto fiksne privredne investicije (1.25)	6.8	Izdvajanja u fondove rad. org. (1.3+1.16)
6.2	Bruto fiksne neprivr. investicije (1.26)	6.9	Štednja stanovništva (2.4)
6.3	Povećanje zaliha privr. rad. org. (1.28)	6.10	Višak zajednice (3.7)
6.4	Povećanje zaliha nepr. rad. org. (1.29)	6.11	Neto zaduženja u inostranstvu (5.4)
H	Bruto privredne i neprivredne investicije	H	Bruto akumulacija privrede i neprivrede i zaduženje države.
b) Narodna odbrana			
6.5	Bruto odbrambene investicije (1.27)	6.12	Izdvajanja za razvoj oružanih snaga (4.6+4.11)
a)	Odbrambene investicije u privredi		
b)	Ostale odbrambene investicije		
6.6	Povećanje zaliha u JNA (1.30)		
6.7	Povećanje zaliha u TO (1.31)		
I	Bruto odbrambene investicije	I	Izdvajanja za razvoj oružanih snaga
H+I UKUPNE BRUTO INVESTICIJE		H+I UKUPNA BRUTO DRUŠTVENA AKUMULACIJA I ZADUŽENJA	

Sve stavke u računima narodne odbrane formiraju se relativno jednostavnim postupkom, tj. bilansiranjem odgovarajućih knjigovodstvenih pozicija u završnim računima vojnih institucija i završnim računima društvenih i privrednih subjekata koji obavljaju društvene odbrambene funkcije.

Za račune narodne odbrane (kao i za ostale račune u ovom sistemu) karakteristično je da imaju visok stepen agregacije podataka, što je neophodno za sagledavanje globalnih tokova na nivou cele privrede i za makro-ekonomske analize sa najvećim stepenom uopštavanja. Međutim, uvođenjem sektora narodne odbrane u opšti sistem i definisanjem specifičnih veza koje on ima sa ostalim društvenim sektorima, čitav sistem računa društvenog proizvoda postao je informativniji i upotrebljiviji, pre svega, za makro-ekonomske analize i društveno planiranje.

S druge strane, iako su računi sektora narodne odbrane sastavni deo računa društvenog proizvoda, oni istovremeno grade i sistem računa narodne odbrane, koji treba da bude relativno samostalan sistem. On treba da pruži obilje posebnih informacija koje su neophodne za specifične vojno-ekonomske analize unutar sektora narodne odbrane. Radi toga je neophodno da se koncipira jedan broj dopunskih tabela u kojima bi se dezagregirale neke osnovne veličine iz ova dva računa i na taj način obezbedile upravo te specifične informacije.

Od svih tih veličina tri su daleko najznačajnije, naročito sa stanovišta mase sredstava koju obuhvataju. To su: *bruto platni fond odbrane*, *potrošnja narodne odbrane* i *izdvajanje za razvoj oružanih snaga*.

Na taj način obezbedilo bi se da sistem pruži veliki broj detaljnih informacija o svim najvažnijim elementima bitnim za narodnu odbranu i posebno za oružane snage, naročito u smislu njihove efikasnosti i sposobnosti u oružanoj borbi, jer su upravo ti elementi najčešći predmet vojno-ekonomskih analiza.

4. Račun finansijskih tokova narodne odbrane

Poznata je činjenica da se poslovanje privrednih i društvenih subjekata odvija preko finansijskog mehanizma, u kome dominiraju kreditni i drugi finansijski odnosi. Putem bankarskog mehanizma vrši se mobilizacija slobodnih sredstava i njihovo usmeravanje tamo gde su potrebna. U tome je i osnovni smisao definisanja računa finansijskih tokova, jer on treba da pokaže položaj pojedinih društvenih sektora u pogledu njihovog finansiranja u smislu korišćenja svojih i tuđih sredstava. Sa tog stanovišta, račun finansijskih tokova narodne odbrane treba da pokaže kakav je položaj ovog sektora u opštem sistemu finansiranja društvenih sektora.

Ilustrativni numerički primer (tabela br. 10) predstavlja veoma pojednostavljenu šemu računa finansijskih tokova. U njemu, investicione transakcije predstavljaju vezu između tekućih i finansijskih, sa ciljem da se pokaže kako se štednja stvorena u primarnoj raspodeli posredstvom finansijskog mehanizma još jednom preraspodeljuje, da bi se obezbedilo finansiranje investicija tamo gde je to potrebno.

Narodna odbrana u ovom sistemu takođe egzistira kao poseban sektor. Postoji, međutim, suštinska razlika u sistemu finansiranja odbrambenih investicija u odnosu na finansiranje privrednih i neprivrednih investicija. Naime, privredne i neprivredne investicije finansiraju se u celini posredstvom finansijskog mehanizma (investicionim kreditima i sl.), dok se odbrambene investicije realizuju isključivo na principu samofinansiranja. Usled toga, kod sektora odbrane uvek će biti slučaj da su ukupne investicije jednake ukupnoj štednji, a finansijski višak jednak nuli.

Iz transakcija u primeru vidljivo je da su finansijske institucije u procesu preraspodele finansijskog viška, za realizaciju ukupnog prometa od 2020 jedinica, kreirale dodatnih 1026 jedinica razne finansijske aktive i pasive. Pri tome je važno zapažanje da sektor narodne odbrane u tome nije imao nikakvog udela. Ovo je i razumljivo, jer se sva sredstva odbrane realizuju tekućim transakcijama, a finansiranje investicija je autonomno. Tako se pokazuje da je račun finansijskih tokova sektora odbrane identičan računima formiranja i upotrebe ukupno raspoloživih sredstava za narodnu odbranu i računima razvojnih ulaganja odbrane.

Iz ovoga bi se mogao izvući zaključak da nema potrebe da se u sistemu računa finansijskih tokova sektor odbrane posebno prikazuje. Postoji, međutim, praktična potreba da se ovaj sistem proširi sektorom odbrane, jer time čitav sistem postaje informativniji i znatno se proširuju mogućnosti analize. Pored ovog, činjenica da sve institucije odbrane svoje poslovanje obavljaju preko službe društvenog računovodstva i specijalizovanih finansijskih organa u sektoru odbrane, sa svim povoljnim uslovima statističkog rada, omogućava da se ovi podaci dobijaju i u kraćim vremenskim intervalima. Ovo je od posebnog značaja, naročito kada se uzme u obzir da je sistem maksimalno usklađen sa sistemom računa društvenog proizvoda i da se svi osnovni agregati tih računa mogu relativno jednostavno identificirati u računima finansijskih tokova.

Važno je na kraju napomenuti, da primer koji je dat pokazuje samo osnovnu suštinu položaja narodne odbrane u opštem sistemu finansiranja. Iz činjenice da je finansiranje odbrambenih investicija autonomno ne sledi zaključak da ovaj sektor uopšte nema nikakvih finansijskih transakcija. Ukoliko se bilo koji deo poslovanja obavlja preko finansijskih institucija (držanje rezervnih ili namenskih depozita — što je već nagoveštena intencija novog sistema finansiranja narodne odbrane) nužno će se pojaviti i stavke na finansijskim računima.

5. Bilansi sredstava i imovine narodne odbrane

Poznato je da narodna odbrana raspolaže znatnim delom društvene imovine, koji sačinjava materijalne resurse odbrane i predstavlja najširu osnovicu za izvršenje društvenih odbrambenih funkcija. Valja reći, da se najveći deo ukupnih društvenih izdvajanja iz dohotka upravo namenjuje i usmerava ka jačanju te osnovice. Otuda i proizilazi primarni društveni interes (koji je, naravno, potpuno u skladu sa interesom sektora narodne odbrane) da se evidentiraju i prate promene u obimu i strukturi materijalnih resursa odbrane.

	U	I	U	I	U	I	U	I	U	I	U	I	
5. Potrošnja		500	400		70				30			500	500
— Lična potrošnja		400	400									400	400
— Kolektivna potrošnja		40		40								40	40
— Javna potrošnja		30		30								30	30
— Potrošnja odbrane		30						30				30	30
6. Uvoz i izvoz	160	130					130	160				290	290
7. Štednja i investicije	300	500	30	118					29	23		500	500
Ukupni rashodi i prihodi	2020	2020	457	418	418	418			103	103	160	3158	3158
INVESTICIONE TRANSAKCIJE													
1. Štednja		300		118					29		23		500
2. Investicije	471				118					23			0
3. Finansijski višak	-171		30										0
Ukupno	300	300	30	118	118				29	29	23	500	500
FINANSIJSKE TRANSAKCIJE													
1. Finansijski višak		-171	30	118							23	0	0
2. Depoziti	357		15	118				490				490	490
3. Krediti		528	-15				513					513	513
4. Zaduženje u inostranstvu											23	23	23
Promene u finansijskoj aktivi i pasivi	357	357	15	118	118	118	513	513			23	1026	1026

U tom pogledu značajnu analitičku vrednost imala bi dva bilansa:

a) **Bilans stanja sredstava i imovine narodne odbrane**, koji bi se neposredno naslanjao na knjigovodstvenu evidenciju i u određenim vremenskim intervalima (na primer, svake godine) prikazivao stanje i promene u materijalnim resursima odbrane po knjigovodstvenim vrednostima, i

b) **Bilans društvenog bogatstva u oblasti narodne odbrane**, koji treba da pokazuje vrednost svih materijalnih resursa odbrane, valorizovanih prema tekućim cenama.

Prilikom koncipiranja ovog bilansa (tabela br. 11) pošlo se od stava, da svi materijalni resursi sa kojima upravlja sektor narodne odbrane predstavljaju društvenu imovinu, pa prema tome i društveno bogatstvo. Ovo je potpuno u skladu sa najopštijom definicijom prema kojoj »društveno bogatstvo odražava postojeće kapacitete kojima su u datim uslovima života i rada, determinisani obim moguće proizvodnje i zadovoljavanje trajnih potreba društva«.4)

Činjenica da se u svim dosadašnjim obračunima društvenog bogatstva materijalni resursi odbrane uglavnom nisu obuhvatali, rezultat je, pre svega, nekih institucionalnih prepreka (nemogućnost pristupa tim informacijama i sl.), ali i izvesnih teorijskih zabluda o pravoj prirodi tih sredstava, naročito specifično vojne opreme i naoružanja.5)

Međutim, za društvenu zajednicu, a posebno za institucije u oblasti narodne odbrane, od velikog je značaja da se taj deo društvenog bogatstva precizno vrednuje, meri i prati, kao što je to slučaj i sa ostalim delovima. Samo tako, društveno bogatstvo kao izraz vrednosti kumuliranog ljudskog rada, dobija svoju potpunu dimenziju, a njegova unutrašnja struktura pokazivaće realan udeo svakog društvenog sektora u raspolaganju društvenom imovinom.

6. Bilans materijalne potrošnje narodne odbrane prema sektorskom poreklu finalnih proizvoda

Ovaj bilans (tabela br. 12) predstavlja specifičnu razradu matrice finalne proizvodnje (tražnje) koja figurira u tabelama međusobnih odnosa privrednih delatnosti.

Za kompleksnije ekonomske analize, a naročito analize strukture proizvodnje, reprodukciona proizvodnja i potrošnja je od fundamentalnog značaja. U vojno-ekonomskim analizama, a naročito u procesu planiranja razvoja oružanih snaga, ovaj deo privrednih aktivnosti ima veliki značaj, jer može predstavljati faktor koji odlučujuće utiče na neke odluke u politici razvoja.

4) Dr Gojko Grđić: *Sistem narodno privrednih bilansa*, Savremena administracija, Beograd, 1971., 153 str.

5) Nešto detaljnije razmatranje problema uključivanja materijalnih resursa odbrane u društveno bogatstvo, učinjeno je u magistarskom radu autora: *Sistem društvenog računovodstva za potrebe narodne odbrane*, Institut ekonomskih nauka Beograd, 1973., str. 100—113.

Matematički instrumentarij međusektorske analize (koja je našla široku primenu u savremenoj praksi) ostao bi, međutim, van domašaja vojnih analitičara, ukoliko se u matrici finalne proizvodnje ne identifikira vektor koji se odnosi na potrošnju narodne odbrane.

U koncipiranju ovog bilansa pošlo se od toga da je matrica finalne proizvodnje, u najopštijem slučaju, definisana zbirom vektor kolona:

$P = I + L + O + E$, gde su: I = bruto investicije; L = lična potrošnja; O = opšta potrošnja i E = izvoz.

Iz računa društvenog proizvoda vidljivo je da su ukupne društvene bruto investicije određene zbirom privrednih i neprivrednih investicija i investicija odbrane. Dakle, $I = I_p + I_v$. Takođe, opšta potrošnja je zbir javne, kolektivne i potrošnje narodne odbrane, tj $O = O_k + O_j + O_v$.

Sada se matrica finalne proizvodnje može napisati u obliku:

$$P = I_p + I_v + L + O_k + O_j + O_v + E.$$

Ako se celokupna potrošnja narodne odbrane označi sa $V = O_v + I_v$, onda matrica P ima sledeći oblik:

$P = I_p + L + O_k + O_j + E + V$, što znači da je matrica finalne proizvodnje određena zbirom vektor-kolona investicija (privrednih i neprivrednih) lične potrošnje, kolektivne potrošnje, javne potrošnje, izvoza i potrošnje narodne odbrane.

Prema tome, bilans materijalne potrošnje narodne odbrane prema sektorskom poreklu finalnih proizvoda predstavlja vektor-kolonu V koji je dekomponovan na izvestan broj podvektora u zavisnosti od toga koliki je stepen detaljisanja neophodan u analizama.

7. Bilansi kadrova narodne odbrane

Kao što je već u početku naglašeno, bilansi kadrova imaju zadatak da sistem računa i bilansa dopune ljudskim faktorom i tako stvore mogućnost za usmeravanje analize ka kompleksnom sagledavanju svih osnovnih faktora oružane borbe, tj. materijalnog, ljudskog i faktora organizovanosti (organizacije).

Računi i bilansi koji su bili predmet dosadašnjeg izlaganja imali su uglavnom za cilj da pruže podatke za analizu različitih ekonomskih aspekata materijalnog faktora u okvirima jedne stvarne ili pretpostavljene organizacijske šeme.

Koristeći identičnu organizacijsku šemu i za bilanse kadrova, sistem informacija o svim najvažnijim faktorima oružane borbe je zao-kružen. Prema tome, uključivanje bilansa kadrova u sistem računa odbrane realan je zahtev koji se postavlja pred savremene informacione sisteme, a činjenica da su podaci o kadrovima u informacionom sistemu sektora odbrane solidno uređeni i detaljni opravdava ovakav prilaz i olakšava konkretnu realizaciju celog sistema računa i bilansa.

Time se otvara mogućnost, da se u jedinstvenom sistemu, na jednom mestu nađu najneophodniji podaci za kompleksne vojno-ekonomske analize, ali isto tako i za makroekonomske analize i društveno planiranje. To je u osnovi i bio cilj, kada se prišlo koncipiranju sistema računa i bilansa u oblasti narodne odbrane.

(Rad primljen decembra 1973.)

A SYSTEM OF SOCIAL ACCOUNTING FOR NATIONAL DEFENSE

by

Sreten ČUPIC

Summary

The article deals with the problem of constructing a system of aggregate information on the economic activities of national defense. The author discusses the theory, methodology and techniques of national accounting.

He begins with the function of defense, which he defines as a social activity which is designed to increase and maintain defensive potentials and which is sanctioned by national legislation.

A uniform system of national defense consists of two components: the regular army and territorial defense. In the system of national accounts, national defense is an autonomous sector which comprises material and other resources for carrying out all defensive functions of the society, their sources and realization. Thus, in addition to the sectors »Work organizations«, »Households« and »Community«, the author includes in his system of social accounts a fourth sector, »National defense«.

This system of accounts and balances consists of:

- 1. Formation and use of total available resources earmarked for national defense*
- 2. Investments into defense*
- 3. Financial Flows Accounts*
- 4. Resources and assets of national defense*
- 5. Material consumption of national defense by sectoral origin of final products*
- 6. National defense personnel*

The system is designed to fit into the integrated system of social accounts (prepared by the Institute of Economic Studies in Belgrade in 1969) and at the same time satisfy the basic analytical needs within the national defense sector.